

Michał Zwierzykowski, *Samorząd sejmikowy województw poznańskiego i kaliskiego w latach 1696-1732*, Poznań 2010, ss. 445.

W ostatnich latach obserwujemy dynamiczny rozwój badań na dziejami sejmików. Książka M. Zwierzykowskiego wpisuje się w ten proces. Jest też poniekąd kontynuacją pracy Stanisława Płazy (*Sejmiki i zjazdy szlacheckie województw poznańskiego i kaliskiego. Ustrój i funkcjonowanie (1572-1632)*, Poznań 1984). Monografia M. Zwierzykowskiego oparta jest przede wszystkim na wydanych przez niego *Aktach sejmikowych województw poznańskiego i kaliskiego. Lata 1696-1732* (Poznań 2008). Jest, jak stwierdza autor, „obszernym uzupełnieniem edycji źródłowej” (s. 337). M. Zwierzykowski zajął się nie tylko samym sejmikiem województw poznańskiego i kaliskiego, ale tym, co określa jako samorząd sejmikowy. Pod tym pojęciem autor rozumie „ogół organów, instytucji i funkcjonariuszy związanych bezpośrednio z sejmikiem danego terytorium, na którym spoczywają zlecone przez prawo lub sam sejmik kompetencje o charakterze ustawodawczym, wykonawczym i sądowniczym” (s. 37). Jedną z konsekwencji przyjęcia tej definicji jest m.in. wyłączenie poza ramy pracy sejmików elekcyjnych, bo ich terytorium nie pokrywało się z terytorium obu województw.

Praca podzielona jest na dwie części. W pierwszej autor przedstawił organizację i funkcjonowanie samorządu sejmikowego, w drugiej natomiast – „dzieje polityczne sejmiku”. Zakres terytorialny pracy nie budzi wątpliwości. Szczególne znaczenie województw poznańskiego i kaliskiego w życiu politycznym Rzeczypospolitej uzasadnia ograniczenie analizy funkcjonowania zgromadzeń sejmikowych do tych dwóch województw, a nie Wielkopolski w szerszym znaczeniu. Zakres chronologiczny podyktowany został m.in. chęcią ukazania zmian, jakie zaszły w funkcjonowaniu sejmiku po reformach Sejmu Niemego¹. Dlatego daty końcowej nie stanowi, jak w przypadku kilku innych prac, rok 1717, ale rok 1732. Ta ostatnia data, jak stwierdza autor, została „przyjęta roboczo i nie stanowi ważnej cezury w dziejach sejmików”. Z zapowiedzi autora wynika, że czasy panowania Augusta III zostaną omówione w następnej publikacji, która ma być z kolei „wstępem” do wydawnictwa źródeł dla tego okresu. Jest to zamierzenie imponujące, za podjęcie którego autorowi i innym osobom w nie zaangażowanym należą się słowa uznania. W organizacji samorządu sejmikowego naczelne miejsce, według autora, zajmowało koło sejmikowe utożsamiane często z sejmikiem. Z funkcjonowaniem sejmiku związanych było szereg osób, których autor określa jako „funkcjonariuszy sejmikowych”. Zalicza do nich m.in. marszałków, posłów na sejm, konsyliarzy i sekretarzy konfederackich, asesorów sejmikowych, deputatów trybunałskich, a także poborców oraz komisarzy i deputatów do zadań specjalnych. Ciekawe są ustalenia dotyczące wyborów posłów na sejm. Okazuje się, że w tym czasie tylko niewielka ich grupa wykonywała swe funkcje wielokrotnie. W organizacji samorządu sejmikowego M. Zwierzykowski szczególną uwagę poświęcił Komisji Skarbowej Poznańskiej i wojsku sejmikowemu. Komisja działała w latach 1685-1766, a wykonywała przede wszystkim funkcje skarbowe i sądowe.

¹ Na samym początku pracy (s. 7) błędnie podano datę postanowień Sejmu Niemego — 1 stycznia 1717 r., gdy w rzeczywistości sejm ten odbył się 1 lutego tego roku. W innym miejscu (s. 285) autor wskazał już datę właściwą.

Analizując funkcjonowanie samorządu sejmikowego, autor słusznie przyjął akceptowaną w nauce koncepcję Adama Lityńskiego o jednolitości sejmików danej ziemi². Wątpliwości budzi jednak przyjęta przez M. Zwierzykowskiego ich klasyfikacja. Autor wyróżnia bowiem, obok sejmików przedsejmowych, relacyjnych, deputackich, gospodarskich i nadzwyczajnych, jako odrębną grupę – sejmiki z limity. Taka klasyfikacja oparta jest, jak widać, na dwóch różnych kryteriach. Pierwszym jest przedmiot obrad i kompetencje, drugim natomiast – kryterium formalno-organizacyjne. Na podstawie kompetencji i treści obrad wyróżnić można zgromadzenia przedsejmowe, relacyjne, deputackie, gospodarskie i nadzwyczajne. Tego kryterium nie można już stosować do sejmików z limity, ich wyróżnikiem jest bowiem sposób zwołania, a więc kryterium formalno-organizacyjne. Jednym z ważnych zagadnień dotyczących funkcjonowania sejmików jest określenie liczebności uczestników. Jak wiadomo, ze względu na charakter źródeł, rzadko to się udaje. Także w przypadku recenzowanej pracy zachowane relacje z sejmików pozwoliły na ustalenie frekwencji jedynie kilku spośród nich. Wysoką wartość mają ustalenia autora dotyczące procedury obrad, w tym zwoływania, przygotowywania i zrywania zgromadzeń, a także ich przebiegu. Ważnym osiągnięciem M. Zwierzykowskiego jest określenie roli limity w funkcjonowaniu sejmiku województw wielkopolskich. Według wyliczeń autora, do 1717 r. zgromadzenia „z limity” stanowiły aż 69% sejmików (s. 115). Natomiast niedosyt pozostawia omówienie kompetencji sejmików. Ma ono niestety charakter zbyt skrótowy.

Autor, słusznie, nie ograniczył swojej analizy jedynie do organizacji samorządu sejmikowego, ale przedstawił także treść obrad sejmików. Odszedł w tym od koncepcji swojego poprzednika, S. Płazy, który skupił się przede wszystkim na aspektach formalnych życia sejmikowego. Omawianie treści obrad sejmików w pracy M. Zwierzykowskiego wygląda w ten sposób, że autor przedstawił chronologicznie przebieg kolejnych zgromadzeń, na tle wydarzeń w kraju i Wielkopolsce. Taka konstrukcja nie wydaje się adekwatna do charakteru pracy. Należałoby raczej zagadnienia podejmowane przez sejmiki pogrupować w pokrewne kategorie spraw, co pozwoliłoby uwypuklić kompetencje sejmików i zakres ich zainteresowań. Konstrukcja zaprezentowana przez autora jest natomiast niewątpliwie ciekawa dla badacza dziejów Wielkopolski w czasach Augusta II, umożliwia bowiem zapoznanie się z przebiegiem i stanowiskiem danego sejmiku. Ten cel, w pewnym uproszczeniu, można by jednak osiągnąć, analizując treść materiałów źródłowych dotyczących sejmików zawartych w *Aktach sejmikowych województw poznańskiego i kaliskiego. Lata 1696-1732*.

Istotnym uzupełnieniem zasadniczej części pracy M. Zwierzykowskiego są aneksy. Znajdziemy w nich między innymi zestawienie marszałków, wybieranych przez sejmiki posłów, deputatów trybunalskich i komisarzy skarbowych. Odrębną grupę stanowią aneksy nr 10-12. Są to materiały źródłowe dotyczące trzech sejmików, które nie znalazły się we wspomnianej wcześniej edycji akt sejmikowych.

² A. Lityński, *Z problematyki klasyfikacji sejmików ziemskich*, Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, nr 5 1969, s. 89+105.

Monografia M. Zwierzykowskiego stanowi pożyteczny wkład w badania nad dziejami sejmików w Wielkopolsce. Jest również ważnym opracowaniem z zakresu historii politycznej województw poznańskiego i kaliskiego po śmierci Jana III Sobieskiego i za panowania Augusta II.

MAREK KRZYMKOWSKI (Poznań)

Rafał Kania, *Myśl polityczno-prawna Franciszka Szaniawskiego (1768-1830)*, Wydawnictwo Naukowe NOVUM, Płock 2012, ss. 524.

Rafał Kania trafnie zaczyna swoje studium na temat F.K. Szaniawskiego od konstatacji, iż niewielu jest polskich myślicieli, którzy mimo znacznego (i znaczącego) dorobku naukowego i poważnego wkładu w rozwój polskiej myśli politycznej i prawnej tak konsekwentnie byliby pomijani przez badaczy myśli wieku dziewiętnastego. Dziwi, momentami wręcz zdumiewa fakt, iż mamy tu do czynienia z myślicielem i działaczem politycznym, który czynnie działał na rzecz recepcji Kodeksu Napoleona na ziemiach polskich, jak również uczestniczył w reformowaniu administracji Księstwa Warszawskiego, a później Królestwa Polskiego według wzorów francuskich, uczestniczył w tworzeniu i funkcjonowaniu Szkoły Prawa, przekształconej z czasem w Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego.

Z kolei pewnym usprawiedliwieniem owej postawy uprzedzenia wobec Szaniawskiego i jego koncepcji oraz działań ustrojowych był fakt, iż już w trzeciej dekadzie wieku dziewiętnastego niektóre z nich postrzegane były jako anachroniczne, nazbyt związane z prądami intelektualnymi Oświecenia, tym samym zaś oderwane od tendencji dominujących w myśli romantyzmu, filozofii Kanta i szkoły historycznej. Czy jest to stanowisko w pełni uprawnione, to zupełnie inna sprawa. Szaniawski podnosił przecież wartości idei praw natury, podkreślał znaczenie tomizmu, który odczytany zostanie na nowo dopiero przez postanowienia I Soboru Watykańskiego (1868-1870). Szaniawski akcentował zarazem znaczenie idei ekonomicznych, które pod niejednym względem zbliżają go do założeń dziewiętnastowiecznego liberalizmu ekonomicznego. Dodajmy do powyższego liczne wątki pozytywistyczne, które pod niejednym względem zbliżają go do znacznie później koncepcji pozytywizmu prawniczego. Cokolwiek byśmy jednak na ten temat sądzili, faktem jest, iż myśl Szaniawskiego ulokowano w kręgu feudalno-oświeceniowych wartości i pozwolono jej tam właśnie spoczywać przez dwa bez mała stulecia.

Aby jednak obraz doktryny społeczno-ekonomicznej, jak również politycznej Szaniawskiego był w miarę pełny, przyznajmy zarazem, iż nie wnikał on szczególnie w sferę praw społeczności chłopskiej, podobnie jak i to, że nie eksponował z taką wyrazistością, z jaką czynił to w poprzednim stuleciu J.J. Rousseau, zagadnienia suwerenności narodu. Wręcz przeciwnie, w układzie władz na plan pierwszy wysuwa wyraźnie władzę wykonawczą z monarchą na czele. Dylemat rywalizacji modelu republikańskiego z parlamentem jako reprezentantem narodu, z modelem monarchicz-